

УДК 378:613

Іванченко Л. П., Пристинський В. М., Іванченко С. Г., Пристинська Т. М.

ЕТАПНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

У статті обґрунтовано організаційно-педагогічний алгоритм розробки технології формування в учнів загальноосвітніх навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичної культури і спорту. Доведено, що етапна організація технології, як керованої педагогічної системи, сприятиме забезпеченню свідомого розуміння школярами соціальної цінності фізичної культури і спорту, здоров'я і здорового способу життя як важливих умов життєвої самореалізації людини.

Розвиток свідомого ставлення підлітків до фізичної культури і спорту було реалізоване на засадах алгоритмічних приписів проєктивної розробки педагогічної технології.

Ключові слова: алгоритм, мета, етап, мотивація, діяльність, фізичні вправи, знання, технологія.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перед фізичним вихованням учнів загальноосвітнього навчального закладу, як соціальної інституції, постає актуальна духовно-соматична проблема, яка полягає в забезпеченні свідомого розуміння школярами соціальної цінності здоров'я людини, як важливої умови її життєвої самореалізації. У викладеному контексті принципового значення набувають педагогічні технології формування в учнів мотиваційно-ціннісних орієнтацій щодо фізичної культури і спорту, здорового способу життя, виховання саногенного мислення, здоров'ятворчого світогляду, на засадах яких здійснюється цивілізаційний розвиток суспільства. Особливої актуальності набувають інтерактивні педагогічні технології, які сприяють формуванню в учнів взаємодопомоги, співтворчості, досвіду суспільних відносин щодо здоров'ятворчої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені в галузі педагогіки, психології, валеології, фізичного виховання аргументовано доводять, що педагогічні технології як дидактичні системи гарантованого досягнення виховного результату забезпечують внутрішню єдність цінності здоров'я особистості з її морально-духовними цінностями, здоров'ятворчою компетентністю, культурою здоров'я [1; 2; 6; 9].

Феноменологія педагогічних технологій особистісно орієнтованого формування культури здоров'я полягає в тому, що в їх структурі представлено професійну місію, фаховий талант і педагогічну культуру вчителя, які взаємопов'язані з життєвими цілями, ціннісними орієнтаціями, сподіваннями на успішне майбутнє України [3; 5; 7; 8;]. Відтак, педагогічна технологія здоров'ятворчого спрямування набуває ознак ефективного соціально-педагогічного інструменту створення соціально-культурної ситуації духовно-ціннісного відношення суспільства до психосоматичного здоров'я дітей, підлітків, дорослих, осіб з особливими освітніми потребами [4, с. 43; 110].

Дослідження виконано у відповідності до плану наукової роботи кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації, кафедри здоров'я людини і фізичного виховання, Науково-дослідної лабораторії взаємодії духовного й фізичного виховання дітей та учнівської молоді ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет".

Формулювання мети роботи. Викладена аргументація актуальності означеної педагогічної проблеми обумовила мету нашого дослідження, яка полягає в науковому обґрунтуванні алгоритмічних приписів проєктивної розробки педагогічної технології формування у школярів загальноосвітніх навчальних закладів мотиваційно-ціннісних орієнтацій щодо фізичної культури і спорту, здорового способу життя особистості.

Досягнення мети дослідження здійснювалось завдяки реалізації таких завдань:

1. Визначити організаційно-педагогічні умови розвитку мотивів щодо систематичних занять фізичною культурою і спортом.

2. Розробити та впровадити в практику алгоритмічні приписи щодо реалізації педагогічної технології індивідуалізованого формування у школярів мотиваційно-ціннісних орієнтацій до фізичної культури і спорту, здорового способу життя.

Викладені завдання вирішувалися на засадах таких методів дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, педагогічне спостереження, тестування.

Експериментальною базою дослідження виступили науково-дослідна лабораторія взаємодії духовного й фізичного виховання дітей та учнівської молоді; кафедра теоретичних, методичних основ фізичного

виховання і реабілітації; кафедра здоров'я людини і фізичного виховання ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", а також загальноосвітні школи № 5, 8, 17 м. Слов'янська Донецької області.

Методологічним підґрунтям дослідження стала концепція формування культури здоров'я особистості [2] і положення теорії мотивованого впливу диференційно-інтегральних оптимумів педагогічних факторів на духовно-соматичний і психомоторний розвиток людини [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження було встановлено, що у фізичному вихованні учнів недостатньо провести педагогічну корекцію мотиву, посилити його прояви, а необхідно створити певні умови реалізації цього мотиву. Тільки тоді мотив набуває стійкого характеру, стає основою систематичної потреби учнів у фізичній культурі і спорті.

У процесі дослідження динаміки психофізичного розвитку учнів ми інформували кожного з них про результати тестування та давали установку на визначення перспективних цілей їхньої подальшої діяльності. Саме свідоме ставлення учнів до рівня власних психофізичних стандартів стимулювало їх самоорганізацію і саморегуляцію як прояв рефлекторного принципу роботи центральної нервової системи людини. Оскільки свідомість особистості не може існувати без самосвідомості, то тільки на основі єдності усвідомлення себе й усвідомлення іншого може бути забезпечена найвища форма саморегуляції в умовах фізичного виховання та спортивної підготовки.

Отже, саморегуляцію учнів в умовах фізичного вдосконалення на вищому психічному рівні (усвідомлену, що дає можливість оперування в ідеальному плані, яка випереджає реальні дії) ми розглядали як механізм самосвідомості. Самосвідомість, у свою чергу, є передумовою формування самоконтролю, самооцінки, самовдосконалення, які є компонентами мотиваційної сфери поведінки учнів у процесі фізичного виховання (рефлексивно-оцінні дії). Такий підхід має стимулювати формування в учнів мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом, виховання мотиваційно-ціннісних орієнтацій до здорового способу життя.

Проведене дослідження дозволило нам сформулювати концептуальний висновок про те, що вплив фізичної культури на особистість учнів здійснюється через структурні елементи їхньої свідомості, які є складовими мотиваційної і духовно-ціннісної структури свідомості та потреби кожного у психофізичному вдосконаленні, ціннісними орієнтирами якого є високий рівень здоров'я, духовно-соматична рефлексія, розвиток рухових здібностей, працьовитість, самоорганізація, спортивні досягнення, професійно-прикладна та духовна цінність фізичної культури і спорту, здоров'ятворча діяльність людини.

Результати дослідження свідчать про те, що свідоме ставлення підлітків до фізичної культури і спорту реалізується на засадах таких *педагогічних алгоритмів*:

– у формуванні мотивації необхідно орієнтуватися на перспективи, резерви, завдання розвитку мотивації навчання в певному віці; виходити з вікової своєрідності діяльності й мотивації як важливої особистісної характеристики школяра певного віку;

– для мобілізації резервів мотивації необхідно організувати включення дитини до активних видів діяльності (навчальної, спортивної, суспільно корисної, суспільно-політичної тощо) і видів її суспільних взаємодій з іншою людиною (учителем, однолітками).

– під час здійснення цих видів діяльності й соціальних контактів у школяра виникають нові якості психічного розвитку – психічні новоутворення, які полягають у прояві нового, діючого ставлення, нової особистої позиції (рухові дії, фізичні якості, спортивний результат тощо) до іншої людини, власної діяльності;

– показниками наявності новоутворень у мотиваційній сфері є не загальне зростання позитивного ставлення до фізичної культури і спорту, а якісна зміна, врегулювання відношень, а, отже, розвиток мотиваційної сфери, регульованої вольовими зусиллями.

У зв'язку з цим, маємо підстави вважати, що у мотиваційній сфері відбуваються передбачувані якісні зміни, якщо підлітка вдається виховати як активну особистість, якою рухає система мотивів, що діють; де домінують соціально значущі мотиви з колективістичною спрямованістю; відбувається реалізація мотивів завдяки самостійній постановці перспективних цілей і шляхів їх досягнення. Тобто особі притаманний високий рівень цілепокладання, яка отримує внаслідок цього активну життєву позицію й спроможна включитися до суспільної практики; вміє перетворити суспільну практику й усвідомлено вдосконалюватися у процесі цих перетворень, брати на себе відповідальність за власні вчинки та дії в системі суспільних стосунків. Звичайно, ці особливості притаманні зрілій особистості, вони не завжди представлені навіть у дорослої людини, але прагнути до їх виховання, на наш погляд, необхідно протягом всього шкільного дитинства, у багаторічному циклі фізичного вдосконалення дитини.

Отже, сформульовані алгоритмічні приписи розробки педагогічної технології формування в учнів мотивації, духовно-соматичних цінностей є комплексом теоретичних, методичних та технологічних положень, що визначають зміст комплексної програми формування мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом, потреби ведення здорового способу життя, збереження власного здоров'я як особистісно-соціальної цінності.

На основі викладених положень ми розробили технологію формування в учнів позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом, яка має етапну структуру та дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного школяра, зону його актуального й найближчого розвитку, здатність до цілеутворення, самостійної творчої діяльності на уроках фізичної культури й у позакласній роботі.

Дана технологія дозволяє організувати педагогічний процес так, щоб цілі фізичного виховання, які задаються ззовні, ставали власними цілями учнів, складали основу їх здоров'ятворчого інтересу, а саме:

- інтерес до пізнання фізичної сфери особистості й закономірностей її психічного розвитку;
- інтерес до процесу вирішення завдань формування рухових здібностей, фонду життєво важливих рухових навичок і вмінь, розвитку нервово-м'язової працездатності, здоров'я;
- інтерес до результатів власного фізичного виховання, свідоме розуміння його впливу на організм у процесі систематичних занять;

У зв'язку з цим було встановлено, що учнів до фізичного й психічного вдосконалення спонукає не один мотив, а сукупність іноді суперечливих мотивів, які утворюють мотивацію діяльності. Разом з тим характер мотивації, як і структура діяльності, визначається домінуючим мотивом, який викликає діяльність, направляє й визначає певний вид діяльності. Отже, за кожним мотивом стоїть певна діяльність, яка саме і є джерелом активності підлітка у процесі його фізичного виховання.

Мотивація ж є процесом перетворення потреб на мотиви, тобто спонукання до вивчення певного модуля, теми, комплексу фізичних вправ, що і складають зміст наступних етапів реалізації педагогічної технології: підготовчо-мотиваційного, мотиваційно-пізнавального і рефлексивно-оцінного етапів.

Підготовчо-мотиваційний етап реалізації педагогічної технології визначався такими атрибутами:

1) мета етапу полягала в індивідуалізованому формуванні у школярів загального контуру мотиваційно-ціннісної сфери з цілеспрямованим розвитком мотивів, ціннісних орієнтацій до фізичної культури і здорового способу життя;

2) завдання етапу мали таку послідовність:

- підвищити інформованість у галузі фізичної культури і спорту;
- сформувати критичне ставлення до особистих стандартів психофізичного розвитку, стану здоров'я;
- зорієнтувати на продуктивну діяльність у процесі фізичного виховання;
- забезпечити підкріплення орієнтації стійкою динамікою поліпшення показників удосконалення психофізичної сфери;
- впровадити комплекс дидактичних форм, засобів і методів формування умотивованих рухових навичок і вмінь, фізичних якостей;
- забезпечити психолого-педагогічні чинники оптимізації уроків фізичної культури, форм позакласної роботи з фізичного виховання (проблемні уроки, міжпредметні зв'язки, самоактуалізація діяльності тощо);
- забезпечити атрибутування результатів діяльності (у процесі фізичного виховання) в контексті цілепокладання.

Педагогічний інструментарій для вирішення завдань етапу містив: *фізичні вправи* різної координаційної структури; *фізичні навантаження* різної спрямованості, потужності й обсягу; *практичні методи* формування рухових структур (суворо-регламентованої вправи, розчленовано-конструктивної вправи, цілісної вправи, частково регламентованої вправи, ігрової і змагальної форм удосконалення фізичних вправ); *вербальні методи* (пояснення, бесіда, методичні вказівки і рекомендації, інструктаж, оцінка, команда, рахунок, словесний аналіз результатів навчально-виховної діяльності; *методи образно-наочної демонстрації* (еталонний показ техніки фізичних вправ учителем або найбільш підготовленим учнем; таблиці, малюнки, схеми, муляжі, звукова й світлова сигналізація, слайди, відеофільми, дидактичні картки тощо); *методи функціональної підготовки*: оптимального сполучення малої потужності фізичного навантаження (40-45 % від результату максимального тесту) з близько граничним обсягом повторів (90-95 %); оптимального сполучення середньої потужності фізичного навантаження (50-55 %) з великим обсягом повторень (80-85 %); оптимального сполучення великої потужності (80-85 %) фізичного навантаження із середнім обсягом повторень (50-55 %); оптимального сполучення граничної потужності фізичного навантаження (90-95 %) з малим обсягом повторень (10-20 %); форми *контролю психолого-педагогічних результатів діяльності*: етапний, поточний, оперативний (тести, нормативи, функціональні проби тощо).

Зміст і форми проведення уроків фізичної культури обумовлювались ступенем зацікавленості школярів (комплекси ранкової гімнастики, рухливі і спортивні ігри, елементи гімнастики, легкої атлетики, інформація з фізкультурно-спортивної тематики).

Уроки фізичної культури і навчально-тренувальні заняття у спортивних секціях поєднувались з фізкультурно-оздоровлювальною, спортивно-масовою і пропагандистською роботою (рухливі ігри та елементи спортивних вправ на перервах, години здоров'я, заняття в групах лікувальної фізичної культури, загальної фізичної підготовки тощо; пропаганда й популяризація фізичної культури і спорту, здорового способу життя, лекторії тощо).

Зміст *мотиваційно-пізнавального етапу* полягав у формуванні в учнів пізнавальних мотивів та інтересів до усвідомлених і систематичних занять фізичною культурою і спортом, рівня компетентності щодо фізичної культури і спорту в умовах позакласної роботи.

У зв'язку з цим були реалізовані такі атрибути технології:

- *завдання етапу*:
 - сформувати уявлення про особистісні психофізичні стандарти, провести їх корекцію й індивідуальне вдосконалення;
 - сформувати здатність до цілеутворення в галузі фізичної культури і спорту;

- забезпечити оптимальний мотивовано-індивідуалізований розвиток рухової сфери;
- оптимізувати процес формування знань у галузі фізичного виховання, спортивної підготовки й оздоровлення людини;
- встановити значення емоцій у формуванні стійких мотивів до систематичних занять фізичною культурою і спортом;
 - *кожний урок фізичної культури або заняття у спортивній секції мають розвивати вольові зусилля, а саме:*
 - позитивне емоційне ставлення до м'язового напруження як чинника фізичного розвитку і вдосконалення;
 - дотриманням режиму й необхідності систематичних занять фізичною культурою і спортом, що підвищує рівень фізичного розвитку, сили, швидкості, швидкісно-силових здібностей, витривалості, гнучкості, спритності, нервово-м'язової працездатності;
 - подолання небезпеки, страху, ризику, невпевненості під час виконання складних координаційних, навчально-тренувальних та змагальних фізичних вправ.

Розвиток вольових зусиль має бути пов'язаний з формуванням мотивів (почуття радості й задоволення від м'язової активності; естетична насолода красою рухів, точністю, спритністю, ритмічністю власних рухових дій; прагнення проявити себе компетентним, сміливим, рішучим; задоволення, викликане систематичними заняттями фізичною культурою і спортом, участю в змаганнях; прагнення досягти високих результатів у фізичному вдосконаленні та рекордних результатів в обраному виді спорту).

Зміст *рефлексивно-оцінного етапу* полягав в особистісно орієнтованому формуванні в учнів духовно-соматичної рефлексії, яку ми розглядали як процес відображення пізнавальної діяльності, самоаналіз, міркування над власним психофізичним станом, здатність до узагальнення та формування адекватної самооцінки.

У зв'язку з цим були реалізовані такі атрибути педагогічної технології:

- *завдання етапу передбачало:*
 - формування здатності до об'єктивного аналізу результатів фізичного вдосконалення протягом навчального року;
 - інтеграцію мотивів фізичного вдосконалення, що домінують, до структури соціальної активності;
 - формування здатності до систематичних самостійних занять фізичною культурою і спортом (фізкультурна самоосвіта);
 - реалізація педагогічних умов усвідомлення мотиваційної сфери;
 - встановлення педагогічних резервів формування мотивації до фізичного вдосконалення;
 - *індивідуальна та групова діяльність має бути організована так, щоб на кожному уроці крім виконання специфічних рухових завдань, учні аналізували виконану роботу, свідомо ставилися до тестування рухової сфери;*
 - *реалізація організаційно-педагогічних умов здоров'ятворчої самоосвіти, яка базується на соціальних мотивах, що мають підтримувати інтерес до навчання там, де не сформовано пізнавальні інтереси.*

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, у процесі дослідження було встановлено, що рівень рефлексії в підлітків щодо фізичної культури і спорту залежить від рівня мотивації самоосвіти й самостійних занять фізичними вправами. У зв'язку з цим було реалізовано педагогічні умови, в яких завдання самоосвіти стають більш конкретними. Причому нерідко на перший план виступають найближчі цілі – засвоїти комплекс загальнорозвивальних фізичних вправ; підвищити рівень сили, швидкості, витривалості, швидкісно-силових здібностей, гнучкості, спритності; дотримуватись режиму дня; успішно пройти тестування, отримати високу оцінку тощо.

Результати дослідження підтвердили наше припущення про ефективність етапної структури технології формування в учнів позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом, яка передбачає взаємозв'язок її атрибутів та дозволяє враховувати індивідуальні психофізичні особливості учнів.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі є теоретичне обґрунтування доцільності розробки та експериментальна перевірка ефективності технологій формування мотивації до занять фізичною культурою з учнями старшого шкільного віку.

Використані джерела

1. Бех І. Виховання особистості // Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
2. Горашук В. П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / В. П. Горашук. – Луганск : Альма-матер, 2003. – 367 с.
3. Григоренко В. Г. Профессионально-педагогическая мотивация и технология ее формирования / В. Г. Григоренко. – Бердянск : Модем, 2003. – 148 с.
4. Григоренко В. Г. Теория дифференциально-интегральных оптимумов педагогических факторов в физической и социальной реабилитации человека / В. Г. Григоренко. – М. : Изд-во ФСИ, 1993. – 170 с.

5. Інформаційно-комунікаційні технології фізкультурно-спортивної спрямованості в соціалізації учнівської молоді : навч.-метод. посібник за ред. О. А. Качана, В. М. Пристинського. – Слов'янськ : вид. Б. А. Маторіна, 2017. – 160 с.
6. Педагогічні технології особистісно орієнтованого формування в учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я: теорія і практика : навч. пос.; [за ред. В. Г. Григоренка, С. О. Омельченко]. – Слов'янськ : вид-во СДПУ, 2010. – 346 с.
7. Пристинський В. М. Фізична культура і спорт у формуванні ціннісних орієнтацій учнів загальноосвітньої школи / В. М. Пристинський, Д. І. Нестеренко // Актуальні проблеми розвитку традиційних і східних єдиноборств : збірн. наук. праць X Міжн. (Інтернет) наук.-метод. конф. – Вип. 10. – Х. : Національна академія Національної гвардії України, 2016. – 521 с. – С. 418–425.
8. Пристинский В. Н. Ответственность за здоровье как социально-педагогическая проблема гармонизации практической деятельности будущего педагога / В. Н. Пристинский, Т. Н. Пристинская // Stiinta culturii fizice : Revista teoretico-stiintifica pentru specialist in domeniul culturii fizice, colaboratori stiintifici, profesori, antrenori, doctoranzi si student. – 2015. – Nr. 22/2-2015. – Chisinau : Editura USEFS. – 100 p. – PP. 9–14.
9. Столітенко Е. В. Виховання позитивного ставлення до фізичної культури учнів 5-7 класів / Е. В. Столітенко // Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 3. – С. 40–43.

Ivanchenko L. P., Prystynskiy V. M., Ivanchenko S. G., Prystynskaya T. M.

STAGED TECHNOLOGY OF MOTIVATIONAL-VALUE ATTITUDE TO PHYSICAL CULTURE AND SPORTS FORMATION IN GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS STUDENTS

The article substantiates the provisions of the organisational and pedagogical algorithm of the development of technology for the formation of general educational institutions schoolchildren of a value attitude to physical culture and sport. The content of the organization of technology is described as a managed pedagogical system, which presupposes a purposeful realization of three interrelated stages: preparatory-motivational, motivational-cognitive and reflexive-valued.

The content of the preparatory-motivational stage consisted in the individualized formation of pupils of the general contour of the motivational-valuable sphere with the purposeful development of motives, value orientations to physical culture and a healthy lifestyle. The motivational-cognitive stage envisaged the formation of cognitive motives and interests among pupils to conscious and systematic occupations in physical culture and sports, the level of competence in physical culture and sports in conditions of extra-curricular work. At the reflexive and evaluative stage, the formation of spiritual and somatic reflection in students as a process of reflection of cognitive activity, psychophysical state, ability to an adequate self-esteem was realized.

Organizational and pedagogical conditions for the implementation of technology presuppose the achievement of a guaranteed educational effect that ensures the interrelation of the values of personality health with its moral and spiritual value, health preservation competence, and health culture. Introduced in the practice of physical education of schoolchildren, the algorithmic prescriptions for the implementation of the technology of individualized formation of a value attitude to physical culture and sports included the need to motivate the child for active views activities (educational, athletic, socially useful, socio-political, etc.). Such an algorithm provides an informed understanding of the social value of health by schoolchildren, as an important condition for the person's vital self-realization.

The conducted research shows that the influence of physical culture on the personality of students is carried out through their consciousness and the need of everyone in psychophysical improvement, whose value orientations are high level of health, spiritual and somatic reflection, motor abilities development, self-organization, sports achievement, and health-creative activity people and so on.

Consequently, the formation of a conscious attitude of adolescents to physical culture and sports envisaged the achievement of the tasks of the development of motivation, based on the age-old identity of the activity and the motivation of the character of a pupil of a certain age ; inclusion of a child in active activities and social interaction with a teacher, peers; the development of mental neoplasm, which consist in the emergence of a new personal position on motor activity, physical qualities, sports performance, etc., and its qualitative change, regulated by volitional efforts.

Key words: *algorithm, goal, stages, motivation, activity, physical education, knowledge, technology.*

Стаття надійшла до редакції 19.02.2018 р.